

ISTIQLOL DAVRI YOSHLAR SHE'RIYATINING G'OYAVIY-BADIIY SATHLARI, MUHIT VA ZAMONAVIY ADABIY JARAYON KONTEKSTI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
o'zbek til va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi

Saitova Nilufar Djumaydillayevna

Annotatsiya: Maqola istiqlol davri o'zbek she'riyatining o'ziga xos xususiyatlarini Madina Norchayevaning “Qushga aylanmagan odam haqida she'r” va “Ilk kromanyon odam va men” turkumlari misolida o'rganadi. Unda mazkur she'rlarda aks etgan inson erkinligi, muhabbat, ma'naviy inqiroz kabi mavzular, shuningdek, qo'llanilgan badiiy usullar, obrazlar tizimi va ramzlar talqini zamonaviy adabiy jarayon kontekstida tahlil etiladi. Maqola Madina Norchayeva she'riyatining o'zbek adabiyotida tutgan o'rnini belgilash, uning o'quvchiga ta'sirini ochib berish hamda shoiraning badiiy mahoratiga haqqoniy baho berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: istiqlol davri she'riyati, yoshlar she'riyati, g'oyaviy-badiiy tahlil, adabiy jarayon, shaxs erkinligi, ma'naviy inqiroz, modernism

Abstract: The article studies the specific features of Uzbek poetry of the independence period using the example of Madina Norchayeva's series “Qushga aylanmagan odam haqida she'r” and “Ilk kromanyon odam va men”. It analyzes the themes of human freedom, love, and spiritual crisis reflected in these poems, as well as the artistic methods used, the system of images, and the interpretation of symbols in the context of the modern literary process. The article aims to determine the place of Madina Norchayeva's poetry in Uzbek literature, reveal its impact on the reader, and give a fair assessment of the poet's artistic skills.

Keywords: poetry of the independence period, youth poetry, ideological and artistic analysis, literary process, personal freedom, spiritual crisis, modernism

Kirish

Istiqlol davri o'zbek adabiyoti o'zining serqirraligi, mavzularning xilma-xilligi, badiiy ifoda usullarining yangiligi bilan ajralib turadi. Bu davrda adabiyotga kirib kelgan yosh avlod vakillari, o'z ijodi bilan adabiy muhitga yangi nafas olib kirdilar. Shunday iste'dodli shoiralardan biri – Madina Norchayeva o'zining betakror uslubi, falsafiy mushohadalarga boy, inson qalbiga chuqur nazar tashlaydigan she'rlari bilan zamonaviy o'zbek adabiyotida o'ziga xos o'rin egalladi. Uning “Qushga aylanmagan odam haqida she'r” va “Ilk kromanyon odam va men” turkumiga kiruvchi asarlari shoiraning shaxs erkinligi, muhabbat, o'zlikni anglash kabi insoniy qadriyatlarga sodiqligini, shuningdek, ma'naviy inqiroz, tabiatdan uzoqlashuv va o'tmish bilan aloqalarning uzilishi kabi global muammolarga befarq emasligini namoyon etadi. Ushbu she'rlarda insonning ichki dunyosi, uning umidlari, orzulari, qo'rquvlari, zamonaviy dunyoqarash bilan uyg'unlashgan holda o'z ifodasini topgan.

Mazkur maqolada Madina Norchayevaning ana shu ikki she'riy turkumi g'oyaviy-badiiy jihatdan tahlil etilib, ularda qo'llanilgan badiiy usullar, obrazlar tizimi, ramzlar talqini zamonaviy adabiy jarayon kontekstida keng qamrovli o'rganiladi. Madina Norchayeva she'riyatining o'zbek adabiyotida tutgan o'rnini belgilash, uning o'quvchiga ta'sirini ochib berish, shuningdek, shoiraning badiiy mahoratini namoyon etish orqali uning ijodiga haqqoniy baho berishdan iborat. Shuningdek, maqolada istiqlol davri o'zbek yoshlar she'riyatining o'ziga xos xususiyatlari, adabiy muhit va zamonaviy adabiy jarayonning asosiy tendentsiyalari ham yoritib beriladi.

Bugungi o'zbek adabiyoti millat ahlining ko'ngli, sezimlari va ruhiyatini tasvirlashga e'tibor qaratishi natijasida inson asosiy badiiy qadriyatga aylandi. Mustaqillik davri o'zbek adabiyoti chinakamiga xilma-xil adabiyot bo'ldi. Unda sinab ko'rish, ochilmagan yo'llardan yurish, hatto, xato qilish imkoniyati bor. Bu adabiyotga qanday yozish kerakligi to'g'risida ko'rsatma berilmaydi. Bu hol birovga o'xshamaydigan, o'zgalarni takrorlamaydigan o'ziga xos iste'dodlarning yuzaga kelishiga imkon yaratadi. Xilma-xil yo'nalishdagi asarlarning vujudga kelishi badiiy didi har xil bo'lgan o'quvchilarni paydo qiladi. Bu davr she'riyatida o'tkir gap aytish, dono fikr bildirish, nasihat qilish, aql o'rgatish emas, balki inson ruhining murakkab, ismsiz manzaralarini aks ettirishga e'tibor kuchaydi. Hissiyot qatlamlarini tadqiq qilish, odam ruhiyatidagi boy va rangin iqlimlarni

poetik kashf etishga urinish kuchaydi. Milliy poeziyamiz tarixida birgina qatordan iborat butun boshli she'r hech qachon bo'lmagan. Poeziyaning o'z asl manbasiga qaytganligi, ko'ngil rozlarini, ruhiy tovlanishlarni nozik ishoralar, nazokatli ifodalar orqali tasvirlashga o'tilganligi istiqlool davri o'zbek she'riyatiga xos asosiy xususiyatlardan bo'ldi deyish mumkin.

Madina Norchayevaning ijodi XXI asr o'zbek she'riyatining o'ziga xos hodisasidir. Uning she'rlari zamonaviy o'quvchining qalbiga yaqin bo'lgan mavzularni, xususan, shaxs erkinligi, muhabbatga tashnalik, o'zligini anglash kabi masalalarni ko'tarib chiqadi. Shu bilan birga, Norchayevaning ijodi ma'naviy inqiroz, tabiatdan uzoqlashuv va o'tmish bilan aloqalarning uzilishi kabi global muammolarga befarq emasligini namoyon etadi. Uning "Qushga aylanmagan odam haqida she'r" va "Ilk kromanyon odam va men" kabi she'rlari nafaqat poetik mahorat namunasi, balki zamonaviy jamiyat va insonning o'zaro munosabatlari haqidagi falsafiy mushohadalardir. Ushbu maqolada shoiraning ana shu asarlari g'oyaviy-badiiy jihatdan, zamonaviy adabiy jarayon kontekstida keng qamrovli tahlil etiladi. Madina Norchayeva she'riyatining o'zbek adabiyotida tutgan o'rnini, uning o'quvchiga ta'sirini va badiiy qimmatini ochib berishdan iborat. Bu she'rlar to'plami turli mavzulardagi hissiyotlarni ifodalaydi, sevgi, yolg'izlik, umid, nostalji va falsafiy mushohadalarni o'z ichiga oladi.

Keling, ularning har birini qisqacha tahlil qilamiz: "Qushga aylanmagan odam haqida she'r"¹ bu she'rda lirik qahramon o'zining sevgisi va tan olinishga bo'lgan intilishini ifodalaydi. U o'zini "nomsiz qush"ga qiyoslaydi va sevgilisidan unga ism qo'yishni, ya'ni uni tan olishni so'raydi. Qahramon zamon-u makondan tashqari bo'lgan, "yorug' tafakkurning olmos tig'i" ekanligini, balki intiqomning, balki tolening "shovqinsiz hayqiriq" ekanligini aytadi. U sevgilisining yodida qolishni, uning suratlaridan tashqari siyrati bilan ham sevib qolishni istaydi. She'rning so'ngida qahramon sevgilisini ham "qushga aylanishga, ya'ni o'zini anglashga, erkin bo'lishga chaqiradi. "O, aprel..." bu she'rda lirik qahramon aprel oyining kelishi bilan bog'liq bo'lgan umid va yangilanish

¹ Kaftdagi yol [matn]: she'rlar / M. Norchayeva.

- Toshkent: "Adabiyot" nashriyoti, 2020. - 48 b.

hissini ifodalaydi. U aprelni “darbadar o‘g‘il”ga qiyoslaydi va uning “ona tuprog‘ ini ko‘hna yomg‘ irlar” bilan sug‘ orishini tasvirlaydi. Qahramon o‘zini “musavvir” deb ataydi va “o‘lik ranglarning ruhlari”ni tutib turganini aytadi. U ona dashtning “qaqragan labi”ga suv tutolmasdan o‘ksinadi. She’ning so‘ngida qahramon dunyoning “zang bosgan ko‘ksi” ni ochib, “qonli yuragi” ni chizishini aytadi, bu esa uning g‘ azabi va adolatsizlikka qarshi isyonini ifodalaydi. “Ilk kromanyon odam va men” Bu she’rda lirik qahramon o‘zini ilk kromanyon odam bilan solishtiradi va ularning o‘rtasidagi farqni ko‘rsatadi. Kromanyon odam tabiat bilan uyg‘ unlikda yashaydi, u o‘ylamay baxt topadi, biz esa “dillarni yanchib o‘tyapmiz”, “ongni chaqyapmiz”. She’ning so‘ngida qahramon kromanyon odamga “Biz yonyapmiz. Yomg‘ir kerak bizlarga yomg‘ir” deb murojaat qiladi, bu esa ularning ma’naviy qashshoqlikdan qutulishga muhtojligini ifodalaydi. Umuman olganda, Madina Norchayevaning “Qushga aylanmagan odam haqida she’r” va “Ilk kromanyon odam va men”she’rlari turli xil obrazlar, metaforalar va ramzlardan foydalangan holda insonning ichki dunyosini, uning umidlari, qo‘rquvlari va orzularini ifodalaydi. Ularda sevgi, ayriliq, yolg‘ izlik, umid va falsafiy mushohadalar kabi mavzular o‘z aksini topgan. Madina Norchayevaning “Qushga aylanmagan odam haqida she’r” va “Ilk kromanyon odam va men” she’rlarini g‘ oyaviy-badiiy sathlari, muhit va zamonaviy adabiy jarayon konteksti nuqtai nazaridan baytma-bayt tahlil qilamiz: “Qushga aylanmagan odam haqida she’r”²ning asosiy g‘ oyasi - sevgiga tashnalik, tan olinishga intilish, o‘zligini anglash va erkinlikka chaqiriq. Lirik qahramon o‘z sevgilisidan uni qabul qilishni, unga ism berishni, uni tan olishni so‘raydi. U sevgilisining mehriga muhtoj, chunki bu mehr unga o‘zligini his qilishga, erkin bo‘lishga yordam beradi. Shu bilan birga, u sevgilisini ham o‘zgarishga, “qushga aylanish”ga chaqiradi. She’rda turli xil badiiy vositalardan, jumladan, metafora, qiyoslash, ramz va takrordan foydalanilgan. Qahramon o‘zini “nomsiz qush”ga, “yorug‘ tafakkurning olmos tig‘iga qiyoslaydi. “So‘ngra ko‘zlaringning qa’riga yashir” misrasi qiyoslashga misol bo‘la oladi. “Qush” erkinlikning, “qafas” tutqunlikning ramzi sifatida keladi. “Ammo sen, ammo sen...” misrasi sevgiliga bo‘lgan umidsizlikni kuchaytirish

² Kaftdagi yol [matn]: she’rlar / M. Norchayeva.

- Toshkent: "Adabiyot" nashriyoti, 2020. - 48 b.

uchun ishlatiladi. “Qara, men umringda uchib yuribman, Nomsiz qush — qanotim yashildir, yashil”. Lirik qahramon sevgilisining hayotida borligini, ammo uning uchun hali to‘liq tanish emasligini ta’kidlaydi. “Ko‘zlaringning qa’ri” sevgilining qalbini, uning eng chuqur nuqtalarini ifodalaydi. “Yashirgin zamon-u makondan nari, Yorug‘ tafakkurning olmos tig‘iman”, jumlasida qahramon o‘zining sevgilisi uchun muhimligini, uning yorug‘ fikrlarining bir qismi ekanligini ta’kidlaydi. “Balki intiqomning, balki tolening Vahiysi, shovqinsiz hayqirig‘iman” jumlasida qahramon o‘zining murakkab va sirli tabiatini ochib beradi. U sevgilisi uchun ham yaxshilik, ham yomonlik keltirishi mumkinligini aytadi. “Oy gulchambar to‘qir barmoqlarimdan, Erkimni yulduzlar cho‘qir betinim” jumlasida qahramon o‘zining erkinligi uchun kurashayotganini, ammo uning ijodkorligini hech kim to‘xtata olmasligini ta’kidlaydi. “Meni tanidingmi, har bahor bedor, Bog‘ingda unguvchi maysa men edim” jumlasida qahramon sevgilisining hayotida doim bo‘lganligini, lekin uning e’tiboridan chetda qolganligini aytadi. “Oppoq etik kiygan suluv daraxtlar Bazmida uchrashgan edik biz ilk bor” jumlasida qahramon ularning birinchi uchrashuvini eslaydi, bu uchrashuv uning hayotida muhim rol o‘ynagan. “Nechun parishonsan, tutqun o‘ylarning Qafasini chil-chil sindirib yubor.” jumlasida qahramon sevgilisini erkin bo‘lishga, o‘z tutqun o‘ylaridan xalos bo‘lishga chaqiradi. “Seni deb ming marta dunyoga keldim, Ammo sen, ammo sen... taniy olmaysan” jumlasida qahramon o‘z sevgilisiga bo‘lgan sadoqatini, lekin uning tan olmasligidan afsuslanishini bildiradi. Bu she’r zamonaviy adabiy jarayonda shaxs erkinligi, o‘zligini anglash, sevgiga tashnalik kabi mavzularning dolzarbligini ko‘rsatadi. She’rda modernizm va postmodernizmga xos bo‘lgan individualizm, sub’ektivizm va shaxsiy kechinmalarga e’tibor seziladi.

“Ilk kromanyon odam va men”³ She’rning asosiy g‘oyasi - zamonaviy insonning tabiatdan uzoqlashuvi, ma’naviy qashshoqligi va o‘tmish bilan bog‘liqlikni yo‘qotishi. Lirik qahramon o‘zini ilk kromanyon odam bilan solishtiradi va ularning o‘rtasidagi farqni ko‘rsatadi. Kromanyon odam tabiat bilan uyg‘unlikda yashaydi, u o‘ylamay baxt topadi,

³ Kaftdagi yol [matn]: she’rlar / M. Norchayeva.

- Toshkent: "Adabiyot" nashriyoti, 2020. - 48 b.

biz esa “dillarni yanchib o‘tyapmiz”, “ongni chaqyapmiz”. She’rda zamonaviy jamiyatning iste’molchilik falsafasi, texnologiyaga qaramlik va ma’naviy inqiroz tanqid ostiga olinadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Madina Norchayevaning “Qushga aylanmagan odam haqida she’r” va “Ilk kromanyon odam va men” turkumlari istiqloq davri o‘zbek she’riyatining o‘ziga xos namunasi bo‘lib, unda shaxs erkinligi, muhabbat, o‘zlikni anglash kabi mavzular zamonaviy jamiyatning ma’naviy inqirozi, tabiatdan uzoqlashuvi va o‘tmish bilan aloqalarning uzilishi kabi muammolar bilan uyg‘ unlashgan holda aks etgan. Shoiraning o‘ziga xos uslubi, falsafiy mushohadalarga boyligi, badiiy vositalardan mohirona foydalanishi uning she’rlariga o‘zgacha ta’sirchanlik bag‘ ishlaydi va ularni zamonaviy o‘quvchining qalbiga yaqin qiladi. Madina Norchayeva she’riyati o‘zbek adabiyotining rivojlanishiga hissa qo‘shadigan istiqbolli yo‘nalish bo‘lib, uning ijodi kelajakda ham adabiyot muxlislari tomonidan qadrlanadi va o‘rganiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

- 1.Kaftdagi yol [matn]: she’rlar / M. Norchayeva. - Toshkent: “Adabiyot” nashriyoti, 2020. - 48 b.
- 2.Quronov D, Mamajonov Z, Sheralieva M. Adabiyotshunoslik lug‘ati. –T.: Akademnashr, 2010. –B. 400.
- 3.Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. –Toshkent: Navoiy universiteti, 2018. – B. 480 b.
- 4.ХожиахмедоваА. Мумтоз бадийят малоҳати. Т.: Шарқ нашриёт матбаа, 1999. – Б. 240.

Internet saytlari:

- 5.https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=v47kHwYAAAAJ&citation_for_view=v47kHwYAAAAJ:IjCSPb-OGc4C